

СЕРТИФІКАЦІЯ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА: ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ, АУДИТУ ТА ОБЛІКОВО–ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Ю. Ю. Мороз, д.е.н., професор,
Ю. С. Цаль–Цалко, д.е.н., професор,
Житомирський національний агроекологічний університет

Увага світової громадськості до органічної продукції неухильно зростає. Таке ставлення зумовлено не лише турботою про навколишнє середовище, а й піклуванням про власне здоров'я. Україна не може стояти осторонь цієї тенденції, тому виробництво органічної продукції

є актуальним для нашої держави. Вітчизняний споживач стає обережнішим та вимогливішим при виборі продуктів харчування. Як наслідок, зростає кількість виробників продуктів органічного походження. За визначенням Міжнародної федерації з розвитку органічного землеробства (IFOAM) органічне землеробство об'єднує всі системи, які підтримують екологічно – , соціально – та економічно доцільне виробництво сільськогосподарської продукції.

Органічне землеробство суттєво зменшує використання зовнішніх факторів виробництва (ресурсів) шляхом обмеження застосування синтезованих хімічним шляхом добрив, пестицидів і фармпрепаратів. Замість цього для підвищення врожайів і для захисту рослин використовуються агротехнологічні заходи природного характеру. Отже, органічна – це продукція агропромислового комплексу яка вирощується, переробляється, транспортується, зберігається та реалізується з врахуванням законів природи. В наш час ці закони повинні доповнюватись ще й нормативно – правовими національними документами. Так, у країнах Європейського Союзу, США, а також у деяких інших країнах розроблено законодавчу базу й впроваджено у виробництво різні напрями альтернативного сільського господарства, які підлягають державному контролю та нагляду.

Існуюча в Україні система контролю органічного виробництва є недосконалою і не спонукає до результативного та ефективного функціонування таких господарств на користь національних інтересів держави і окремих територіальних громад. Причини наступні:

- відсутня національна система сертифікації органічного виробництва через відсутність акредитованих органів із сертифікації виробників продукції, процесів та послуг, тому українські виробники змушені звертатись до закордонних організацій з оцінювання відповідності;

- не розроблені організаційні національні нормативні документи щодо органічного виробництва, внаслідок чого відносини в сфері виробництва, переробки та реалізації органічної продукції залишаються досі не врегульованими;

- відсутні, або формально існують технічні складові системи контролю органічного виробництва, прийнятої в країнах Європейського Союзу;

- надана можливість українським товаровиробникам сертифікувати продукцію (сировину), як органічну, в державах – членах Європейського Союзу [1].

До найпопулярніших стандартів органічного виробництва належать:

- Європейського Союзу відповідно до Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 року стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів і Постанови Комісії (ЄС) № 889/2008 від 5 вересня 2008 р. «Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів»;

- Національна Органічна Програма (NOP) – національна органічна програма США. Стандарт, відповідно до якого проводиться сертифікація для виробників, які орієнтуються на американський ринок;

- Японські сільськогосподарські стандарти (JAS) – національні стандарти Японії, відповідно до яких проводиться сертифікація для виробників, які орієнтуються на японський ринок;

- Стандарти «Біо Свісс» (Bio Suisse) – приватні стандарти швейцарської Асоціації органічних виробників «Біо Свісс», що є дуже поширеними в Швейцарії, відповідно до них проводиться сертифікація для виробників, спрямованих на швейцарський ринок.

На сьогоднішній день виробництво органічної продукції в Україні сертифікується представниками іноземних компаній, які діють у відповідності до норм та стандартів, дійсних для країн ЄС, а іноді – США та інших. Іноземних сертифікуючих структур в Україні близько дванадцяти. Давно працюють такі як Контрол Юніон (Нідерланди), ІМО (Швейцарія), а також представники Італії, Німеччини, Угорщини, Польщі тощо. З 2009 р. міжнародну акредитацію на право проводити визнання органічної сертифікації отримала й українська структура "Органік Стандарт". Суб'єкти господарювання мають право самостійно вибирати сертифікуючу установу для одержання сертифіката щодо відповідності його діяльності детальним правилам виробництва органічної продукції (сировини).

Отже, особливо актуальним для розвитку вітчизняного органічного виробництва є створення умов його сертифікації щодо організаційних засад, аудиту та обліково-інформаційного забезпечення.

Щодо сертифікації органічного виробництва в Україні, то Міністерство аграрної політики і продовольства України вважає, що хоча на даний час в Україні діє Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [1], проте його положення не забезпечують належного функціонування ринку органічної продукції, що створює сприятливе середовище для введення в обіг фальсифікованої органічної продукції та дозволяє

уникати відповідальності за порушення законодавства у цій сфері. Це негативно впливає на захист прав споживачів та вважається недобросовісною конкуренцією серед суб'єктів господарювання. Суттєвим недоліком чинного Закону також є його невідповідність законодавству Європейського Союзу [2].

І, як результат, Кабінет Міністрів України у 2016 році подав до Верховної Ради України (ВРУ) проект нового Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [3].

Проте на думку Головного науково-експертного управління ВРУ поданий проект, порівняно з Законом [1] є менш вдалим, оскільки знижує встановлені вимоги до виробництва органічної продукції в Україні, що може негативно відобразитися, зокрема, на її якості. Крім цього, чинний Закон [1] відповідає законодавству ЄС більшою мірою, ніж проект [3]. Все це, не дозволяє характеризувати даний проект [3] як такий, що належним чином визначає правові та економічні засади здійснення органічного виробництва та обігу органічної продукції [4].

В результаті розгляду проекту Закону [3] ВРУ направила його 14 листопада 2017 року на повторне перше читання. 15 березня 2018 року Комітет з питань аграрної політики та земельних відносин ВРУ рекомендував ВРУ доопрацьований законопроект прийняти в повторному першому читанні.

Обґрунтуємо ситуацію, чи дійсно необхідно мати новий Закон [3] щодо органічного виробництва, щоб здійснювати сертифікацію національних товаровиробників і забезпечувати населення України органічною продукцією.

По-перше, для національної сертифікації товаровиробників з органічного виробництва необхідні:

- детальні правила виробництва та обігу органічної продукції та сировини розроблені центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну аграрну політику, і затверджені Кабінетом Міністрів України;

- акредитація органів з оцінки відповідності виробництва органічної продукції;

- підтвердження відповідності виробництва органічної продукції (сировини) органом з оцінки відповідності у товаровиробника шляхом видачі йому сертифікату;

- створення реєстру виробників органічної продукції;

- підготовка аудиторів з сертифікації органічного виробництва;

- створення реєстру аудиторів з сертифікації органічного виробництва;

- створення реєстру органічного насіння;
- державний логотип для органічної продукції України.

По-друге, для національної сертифікації товаровиробників з органічного виробництва на даний час відповідно до діючого Закону [1] Урядом затверджено низку відповідних положень. Зокрема, це Детальні правила з виробництва органічної продукції (сировини) рослинного і тваринного походження, аквакультури, морських водоростей, бджільництва [1], державний логотип для органічної продукції (сировини) [5] і порядок ведення Реєстру виробників органічної продукції (сировини) [6].

По-третє, виходячи з необхідності дотримання обов'язкових вимог і наявних вже положень, стримує забезпечення національної сертифікації органічного виробництва не відсутність правил виробництва, а не вирішені організаційні питання визнання виробників органічної продукції (сертифікація, аудиторська діяльність, інформаційний контроль).

Насамперед, виділимо відсутність української системи акредитації установ з оцінки відповідності виробництва органічної продукції. Акредитація органів з оцінки відповідності – це засвідчення того, що орган з оцінки відповідності відповідає вимогам національних стандартів, гармонізованих з відповідними міжнародними та європейськими стандартами, та у разі необхідності будь-яким додатковим вимогам щодо акредитації у відповідних сферах для провадження визначеної діяльності з оцінки відповідності [11].

Для вирішення цього питання є відповідні Закони [1; 10; 11], Національне агентство з акредитації України, яке належить до сфери управління Міністерства економічного розвитку і торгівлі України і Положення про його діяльність, здійснено опис національного знаку акредитації і визначено правила його застосування, розроблено методику визначення вартості робіт, створено Раду з акредитації, Технічний комітет з акредитації, Атестаційну комісію з акредитації персоналу та комісію з апеляції, а законодавство України дозволяє сертифікувати органічну продукцію за нормативами ЄС

Проте система акредитації в сфері органічного виробництва відсутня. Відповідно, якщо немає органу акредитації, то і немає установ для сертифікації виробників органічної продукції.

Як вирішення проблеми за умови відсутності, на думку органів влади, всіх необхідних національних нормативних документів, доцільно розпочати акредитацію органів відповідності для сертифікації виробників в сфері органічного виробництва за стандартами ЄС.

Згідно Принципів IFOAM для акредитації органів сертифікації органічного виробництва та переробки вони повинні відповідати наступним критеріям:

- орган сертифікації повинен мати чітку політику і відповідну процедуру, яка б враховувала потреби та запити представників торгівлі і споживачів на продукти;

- рішення про створення органу сертифікації чи рішення, стосовно процесу сертифікації не повинні бути пов'язані із комерційними чи фінансовими інтересами;

- консультативні послуги органами сертифікації не надаються, так само як і поради стосовно подолання виявлених невідповідностей за результатами попередньої оцінки продукції;

- аналізи по відбору зразків на тестування повинно здійснюватись компетентними спеціалістами лабораторії;

- за результатами перевірки органом сертифікації повинен складатись звіт встановленого формату зі зручною структурою, що сприятиме здійсненню об'єктивного та зрозумілого аналізу системи виробництва;

- рішення про надання виробнику статусу сертифікованого приймається органом сертифікації, а не органом контролю та перевірки;

- сертифікаційний орган має право видавати договірні сертифікати;

- виробники, які тільки подали заявку на проходження сертифікації, повинні пройти процедуру перевірки до того, як було розпочато процес сертифікації;

- в документах повинні міститись всі етапи процедури використання сертифікаційної марки чи сертифікату, а також юридичні заходи у разі порушень;

- мінімальні порушення є причиною повного припинення процесу сертифікації [7, с. 93 –114].

Сертифікація – це підтвердження відповідності третьою стороною (особою, яка є незалежною від особи, що надає об'єкт оцінки відповідності, та від особи, що зацікавлена в такому об'єкті як споживач чи користувач), яке стосується продукції, процесів, послуг, систем або персоналу.

Орган із сертифікації – це орган з оцінки відповідності, який є третьою стороною та управляє схемами сертифікації. Орган з оцінки відповідності формується на базі підприємства, установи, організації чи їх структурних підрозділів, які здійснюють діяльність з оцінки відповідності, включаючи випробування, сертифікацію та інспектування [11].

Загальною метою сертифікації є надання довіри всім зацікавленим сторонам, що продукція (процес, послуга) відповідає встановленим вимогам. Цінність сертифікації визначають рівнем суспільної довіри і впевненості, що створюється неупередженою і компетентною демонстрацією виконання встановлених вимог третьою стороною.

На сьогодні в Україні щодо сертифікації виробників органічної продукції створено монопольне середовище для однієї компанії «Органік Стандарт». Кому це вигідно? Напевно співзасновникам в рамках українсько-швейцарської співпраці і партнерам. Це підприємство станом на 20 серпня 2017 року контролювало сертифікацію 485 виробників органічної продукції.

А чому для акредитації органів сертифікації виробників органічної продукції не використати ДП «Державний центр сертифікації і експертизи сільськогосподарської продукції», яке належить до сфери управління Міністерства аграрної політики та продовольства України та має атестати про акредитацію від Національного агентства з акредитації України? Це підприємство має досвід роботи з сертифікації суб'єктів господарювання у сфері насінництва та розсадництва і підготовки аудиторів зі сертифікації (агрономів-інспекторів), а також веде відповідні реєстри виробників насіння і аудиторів.

А саме головне, чому не здійснити акредитацію аграрних ВНЗ на право сертифікації виробників органічної продукції?

Щодо порядку проведення сертифікації органічного виробництва, то для його розробки можна використати стандарт, який регламентує вимоги з сертифікації продукції, процесів і послуг [12], а як зразок вже наявний порядок сертифікації, видачі та скасування сертифікатів на насіння та/або садівний матеріал [8].

Наступне, які фахівці будуть здійснювати сертифікацію, що є визначальним для створення українських акредитованих органів з оцінки відповідності виробництва органічної продукції. Закон [1] чітко визначає, що оцінку та підтвердження відповідності виробництва органічної продукції (сировини) здійснює орган сертифікації, який забезпечує виконання виробниками встановлених державою детальних правил виробництва та обігу відповідної органічної продукції (сировини).

Орган з сертифікації повинен мати у штаті або можливість залучати достатню кількість персоналу для того, щоб забезпечити свою діяльність щодо схем сертифікації та застосованих стандартів і інших нормативних документів. Персонал повинен бути компетентним

щодо функцій, які він виконує, зокрема створення необхідних технічних висновків, розроблення та впровадження політик [12].

Оцінка відповідності виробництва органічної продукції та сировини повинна здійснюватися аудитором з сертифікації [1].

Для проведення оцінки відповідності особа подає заяву про перехід на виробництво органічної продукції до органу з оцінки відповідності.

Оцінка відповідності проводиться не пізніше 30 днів з дня подання заяви про перехід на виробництво органічної продукції.

Оцінка відповідності проводиться аудитором з сертифікації відповідно до плану та програми оцінки відповідності, в якій визначені об'єкти, дати проведення оцінки відповідності. Копії плану та програми оцінки відповідності надсилаються на адресу заявника у строк не пізніше п'яти робочих днів до початку оцінки відповідності.

За результатами оцінки відповідності складається висновок (звіт) аудитора з сертифікації, за яким протягом двох днів з дня закінчення оцінки відповідності орган з оцінки відповідності приймає рішення про видачу або про відмову у видачі сертифіката відповідності.

У висновку (звіті) аудитора з сертифікації зазначаються найменування (прізвище, ім'я, по батькові – для фізичної особи) та реквізити особи, оцінка відповідності виробництва якої здійснювалася, прізвище, ім'я, по батькові аудитора з сертифікації, реквізити його атестата, детальний опис виробництва, опис та результати здійснених заходів у процесі оцінки відповідності, висновки аудитора з сертифікації щодо стану виробництва.

Оцінка відповідності виробництва органічної продукції та/або сировини проводиться один раз на два роки.

Аудитором з сертифікації може бути фізична особа, яка має вищу освіту (на нашу думку, освітнього ступеня «спеціаліст», «магістр») та досвід роботи в аграрній сфері не менше двох років, спеціальні знання у сфері виробництва органічної продукції (відповідно до програми атестації аудиторів – прим. авторів).

Для здійснення оцінки відповідності залучаються лише атестовані аудитори з сертифікації.

Організацію підготовки та атестацію аудиторів з сертифікації може здійснювати ДП «Державний центр сертифікації і експертизи сільськогосподарської продукції» як орган виконавчої влади в аграрному секторі економіки, що реалізує державну політику у сфері оцінки відповідності в системі Мінагрополітики України. Переатестація аудитора з сертифікації здійснюється кожні три роки.

Мінагрополітики вже має відповідний досвід підготовки підготовки аудиторів із сертифікації (агрономів–інспекторів) за правилами, визначеними Кабінетом міністрів України [10].

Важливе місце в системі контролю за відповідністю виробництва органічної продукції діючим правилам належить бухгалтерському обліку.

Діяльність суб'єкта господарювання з виробництва органічної продукції повинна бути підтверджена системою аналітичного бухгалтерського обліку щодо:

- наявності засобів праці (основних засобів, інших необоротних матеріальних активів, МШП, тварин) спеціалізованих для органічного виробництва;

- наявності і руху виробничих запасів, які забезпечують технологічний процес, що відповідає вимогам органічного виробництва.;

- формування витрат на виробництво органічної продукції в розрізі об'єктів господарювання і відповідних статей калькулювання, а також незавершеного виробництва;

- оприбуткування і руху продукції від об'єктів витрат органічного виробництва. При зберіганні органічної продукції (сировини) на складах повинні забезпечуватися ідентифікація такої продукції, її партій і запобігання будь-якому змішуванню або обміну з неорганічною продукцією та/або речовинами, які не відповідають вимогам органічного виробництва, або забрудненню такими продуктами та/або речовинами.

- розрахунків з покупцями та визначення валового прибутку як різниці між доходом в розрізі кожного покупця, видів продукції, виробництв (центрів відповідальності) та географічних сегментів реалізації на вітчизняних та іноземних ринках;

- додаткових витрат, пов'язаних із збутом органічної продукції. Транспортування органічної продукції (сировини) повинно здійснюватися лише у відповідній упаковці, контейнері або транспортних засобах, закритих таким чином, щоб заміна вмісту була неможливою без маніпуляцій або пошкодження пломби. Одночасне перевезення органічної і неорганічної продукції можливе лише за умови вжиття відповідних заходів для запобігання будь-якій можливості змішування або обміну з неорганічною продукцією.

Зазначимо, що, відповідно до законодавства ЄС, для присвоєння продукції статусу «organic» контролюючі органи інспектують кожен етап цього шляху «від поля до прилавку»: посівний матеріал, сільськогосподарські угіддя і агротехнічні заходи щодо

збереження, переробки, пакування тощо. А це можливо зробити тільки за умови використання інформаційних ресурсів бухгалтерського обліку.

Незважаючи на те, що в Україні вже існують Детальні правила з виробництва органічної продукції (сировини) рослинного і тваринного походження, аквакультури, морських водоростей, бджільництва, затверджений державний логотип для органічної продукції (сировини) і визначений порядок ведення Реєстру виробників органічної продукції (сировини), проте з суб'єктивних організаційних причин не створені акредитовані установи для сертифікації вітчизняних виробників органічної продукції.

При цьому, розуміючи, що чинний Закон [1] також має певні недоліки, слід звернути увагу на те, що вдосконалення засад правового регулювання органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, має здійснюватися не шляхом прийняття нового закону, а шляхом внесення необхідних змін до чинного закону, що впливає із потреб стабільності законодавства.

Процес організаційної підготовки української сертифікації національних виробників органічної продукції не такий вже складний, тож сподіваємося, що найближчим часом український споживач спостерігатиме національне маркування на органічній продукції вітчизняного виробництва.

Список літератури

1. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 03.09.2013 р. № 425–VII.
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60576.
3. Проект Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60576.
4. Висновок на проект Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60576.

5. Про затвердження державного логотипу для органічної продукції (сировини). – Наказ Мінагрополітики України від 25.12.2015 року №495.

6. Порядок ведення Реєстру виробників органічної продукції (сировини). – Постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2016 року № 505.

7. Довідник міжнародних стандартів для органічного агровиробництва/Навчально–координаційний центр сільськогосподарських дорадчих служб; За ред. Капштика М.В. та Котирло О.О. – К.: СПД Горобець Г.С., 2007.–356 с.

8. Порядок проведення сертифікації, видачі та скасування сертифікатів на насіння та/або садивний матеріал. – Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2017 року № 97.

9. Порядок видачі, скасування, тимчасового зупинення дії свідоцтва аудитора із сертифікації (агронома–інспектора). – Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 року № 1031.

10. Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності від 15.01.2015 року № 124 – VIII.

11. Закон України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності від 17.05.2001 року № 2407 – III.

12. ДСТУ EN ISO/IEC 17065:2012. – Оцінка відповідності. Вимоги до органів з сертифікації продукції, процесів та послуг. – Наказ Національного агентства з акредитації України від 17.10.2014 р. № 189–Я.

13. Порядок ведення Реєстру аудиторів із сертифікації (агрономів–інспекторів). – Постанова КМУ від 30.11.2016 р. № 881.